

YENİ YIL AÇIŞ DERSİ

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı

"Bilgin'nin en büyük mükâfatı, bizzat kendisini de atlayıp geçen bir hareketi yaratmış olmaktır.,

ERNEST RENAN

"Tabiatı, insan her yendikçe, kör kuvvetin zafelerini değil, fakat zekânın galebesini kutlamak daha doğrudur.,

ROALD AMUNDSEN

Genç arkadaşlarım ;

Bugün Fakültemizin yeni ders yılına giriyoruz. Bu yılın ilk dersinde sizlere, hayattan, asil hülyalardan, hülyaların kudretinden söyleyeceğim. Sizlere insanlığın birkaç büyük adamının bilim hayatından, heyecanlarından, iradelerinden örnekler vereceğim.

Charles Dickens'in Müşkül Zamanlar (*Hard Times*) adlı romanından birkaç parçayı okuyoruz. Tomas Gren Grind'in iki çocuğu var. Biri kız diğeri erkek. Bu baba Müşkül Zamanlar romanının ilk sahifesinde şu sözleri söylüyor:

"Benim istediğim olaylardır. Genç erkeklerle genç kızlara olaylardan başka bir şey öğretmeyin. Bu dünyada yalnız olaylara lüzüm vardır. Onların zihinlerine başka bir şey yerleştirmeyin. Orada olaylardan başka ne varsa hepsini çıkarın. İnsan düşünen bir hayvandır. Muhakemesi ancak olaylarla teşekkül eder. Bundan başka şeyler hiç bir işe yaramaz,,. Böylece iki çocuk, bir zaman için, mükemmel birer düşünen hayvan oluyorlar.

Fakat her iki tabiatda da en derin, en geniş bir kuruluk hüküm sürüyor. Çünkü bu iki tabiatın ne kadar ağacı, çiçeği, meyvası varsa sökülmüş ve yakılmıştır.

Shakespeare, (Bir Yaz Gecesindeki Rüyası) adlı romanında bize şöyle bir tabloyu yaşıyor:

"Aydın parlak ışıkları yer, yer ormanın içerisine dökülüyor, büyük ağaçlar altında kuşların cıvıltısı susmuş. Yalnız binlerce geceböceğinin hafif vızıltıları işitiliyor. Çiçeklerle, çimenlerle döşenmiş bir yer üzerinde perilerin kiralıçesi Titanya uyuyor.

Titanya'nın kocası Oberon nedense Titanya'ya kızmış. Ona garip bir ceza tayin etmiş: Uyuyan Titanya'nın gözlerine müessir bir su, esrarlı bir usare akıtacak.

Titanya bu suretle uyanır uyanmaz ilk gördüğü varlığı, kim olursa olsun çıldırasına sevecek. O varlık çirkin, güzel, nazik, kaba, akıllı veya ahmak olsun o, Titanya'yı büyüleyecek. Titanya uyanıyor. Gözüne Butom tesadüf ediyor. *Butom* bir dokumacıdır. Bir koca sersemdir. Fakir birtakım esnafla gezerken, ormanda yolunu kaybetmiş. Bu zavallılar birkaç para kazanmak için mekik dokumak veya demir döğmekle kanaat etmez, kerevetler üzerinde komedi de oynarlarmış. Bunların içinde Butom en ahmakıdır. Çirkin, budala, kocaman eşek kulaklı bir mahlûk.

Fakat Oberon'un büyüü Titanya üzerinde etkisini göstermiştir. Onun budalalığı, savrukluğu, çirkinliği, büyüünün tesiri altında bulunan Titanya'nın gözlerinde güzellik, temizlik, incelik halini alıyor. İşte biz Titanya'da insan kalbini, Butom'da hayatı ve sihirli usarede de "muhayyelenin herşeyi değiştiren sonsuz kudretini,, görüyoruz¹.

Hayat çok defa sıkıntılı, acı ve fenadır. Fakat ona dönen gözler *hayal* denilen o esrar dolu eksir ile ıslanınca manzara değişir. O eksir hayatı olduğundan başka bir şekilde göstermeğe, yani ona büsbütün başka bir hal, başka bir yüz vermeğe ve sizi kendine çeken, sihirleyen ve bağlayan bir şekil vermeğe kâfi gelir. Hayat sert, çetin ve zalimdir. Lâkin ona bakan insanda, Titanya'nın gözlerine Oberon'un akıttığı gizli eksir varsa her şey hayrete şayan bir surette güzelliğe, iyiliğe çevrilir.

Tahayyülleri devamlı bir rüya şekline yükselmiş olan insanlar ne mes'ut ve gıptaya lâayık insanlardır. Onlar ateşli ve çok defa nazik mizaçlıdırlar. Seciyeleri temiz ve çok defa kapalı ve gizli tutku (ihtiras)larla doludur.

Fakat imgeleri mıknatıslı bir manivelâ gibi oynak olanlar ise daha ziyade, hem çok daha ziyade gıptaya lâayiktırlar.

Her yıl yüzlerce genç, yaşlı, ihtiyar, kadın, erkek bilim lâboratuvarlarına girer, hayat ve tabiatın bütün esrarını incelemek için dirsek çürütürler. Mikroskop önünde ömürlerini geçirir, sağlıklarında gözlerini yok ederler. Amaçları gerçeğin ufak bir tezahürüne yardımdır. Bu asıl imgelerle dolu yaşayan insanların, birçokları hastahanelere, muharebe meydanlarına, seyahatlere en vahşî ve en müsaadesiz memleketlere giderler.

Hepsi de yarlık (şefkat) imgelerine kapılmışlardır. Yorgunlukla, hastalıkla, fena iklimlerin tesiriyle, fena insanların tecavüziyle bir taraftan kırılır, bir taraftan mücadele ederler. On tanesi düşerse yerine yirmi tanesi gelir, yüz tanesi gelir. Bu asıl ve imge taşıyan insanlar zinciri hiç kırılmaz, devam eder durur. Çok defa birtakım varlıklar bu uğurda yıpranır ve kimsenin de haberi olmaz. Çok defa bu çabalamadan bir netice çıkmaz ve savaş o kadar beyhude, o kadar şiddetli ve o kadar

¹ Hülya ve Hayat, *Mathilde Serao*'den çeviren *Seraceddin*, Terbiye mecmuası. 1334 İstanbul.

vahşice olur ki onlar bu bilim ve teknik imgesine dalmış bir halde savaşın kurbanı olur ve ölürler. Lâkin o kadar insan canının yok olduğu alana yine başkaları fikirlerinde aynı parlak ve çekici imgeler olduğu halde girerler. Bunlar içleri ateşli, ele avuca sığmaz savaş adamlarıdır.

Nihayet bir gün gelir, şanlı bir gün gelir herkesin imgesi bir tek kişi tarafından gerçekleşir. İnsanlık da hastalığa, ölüme bir kere daha üstün geldiğini ilân eder. Her yıl yüzlerce ruh, medenî insan ayağı basmayan yerlere seyahat hülyası içinde çırpınır. Kutupların ebedî buzları, ölmez beyazlıkları içinde büyük Şimal ve Cenup seyahati hülyası. Kutuplara, Himalâyaya hücum. Bu hücumları yapanların hepsi açlık, uykusuzluk, hastalık acıları çektiler. Çoğu öldüler. Fakat, vatan, insanlık, şeref ve ad için öldüler.

Bir zamanlar insanlara kanat vermek, havalara hâkim olmak hayali, delice, olması imkânsız imge idi. Nice yıllar, bu hülya, sözde pratik insanların alayları, bigânelikleri arasında hayalleri ateşli iradeleri rahat bırakmadı. Sonunda hülya adamları hak kazandılar. Ve işte nihayet insanlar kuş oldular. Denizlere, karalara olduğu gibi havalarda da hâkim olduk.

Her yıl, her gün Okyanuslar, dağlar, beldeler üzerinde uçmak hayali yüzlerce insanı emelle, ihtirasla titretti. Bu hayal ve cür'et sahipleri için tehlikenin, ölümün hiç önemi yoktur. Yeter ki, havalarda, hayal, kudret, egemenlik dünyası içinde ölsünler. Onlar için ölüm hiç. İşte fethî ve sâdıklar, işte mermozlar, işte Lindberg...

Son dakikaya kadar iman, yarlık, şeref, şan, yükseklik hayaliyle yaşamış, ve nihayet yorgun başını ölüm döşeğine koymuş bir insan ne büyük bir vicdan rahatı ile ölür. İncelediği bir ilâçla zehirlenen bilgin, makinesiyle düşüp ezilen tayyareci, buzlar içinde kalan gemisinin güvertesinde donan seyyah, sıtma ateşiyle veya vahşî mızrakıyla can veren kâşif, yardım cemiyetlerinde ödevini yaparken aldığı bir hastalığa kurban giden kadın hepsi şerefli rüyalarından uyanmıyarak bütün bir imge dünyası içinde ölen insanlardır. Bunlar dünyaya büyük bir şey için yaşamış olduklarına ve yüksek bir şey yolunda hayatlarından vazgeçtiklerine kani olarak sakin ve kat'iyyen teessüfsüz hayata veda ederler.

***

Amundsen, hatıralarında, daha 13 yaşında iken Şimal mıknatıs kutbunu keşf için kendisinde bir istek doğduğunu duymuştur.

Sir John Franklin'in Kutup gezilerini hikâye eden bir kitabı Amundsen'in tesadüfen eline düştü. Amundsen bu kitabı okumuş, heyecanlanmış ve kendi kendine şöyle demiştir :

Ben daha âlâsını yapacağım. Cenup, Şimal Kutuplarına gideceğim.

Amundsen annesi ile beraber, Oslo yakınında bir yerde oturuyordu. O artık sessizce kâşif antrenömanına başladı, en soğuk kış gecelerinde bile odasının pencerelerini açarak yatmakta ve boş saatlerini iskiye vermekte idi. 20 yaşında iken üniversitede tıp tahsil ediyordu. Bu tah-

sili bıraktı. Ve kendisini müstakbel gezileri için fizik ve zihni bakımdan hazırlamağa verdi.

Yine o, bir karakışta Oslo ile Bergen arasındaki buzlu yüksek yaylâyı bir arkadaşı ile beraber geçmeğe karar verdi. Fakat yolunu kaybetti. Ve üç gün sonra açlıktan ve yorgunluktan bitkin bir halde geri dönebildi. Fakat bir kiral gibi bahtiyardı. O halinde bile "ciğerlerim ve etlerim mukavemet etti," demişti. Bundan sonra basit bir tayfa gibi iki sene Kutup çevresinde dolaşan gemilerde çalıştı.

1900 yılında Almanya'nın belli başlı coğrafyacılardan *Neumayer*'e müracaat etti. Ve bu bilginin Observatuvarında stajiyer olarak bir müddet çalıştı.

Meşhur bilgin, Amundsen'e ilk konuşmalarının birinde şöyle sormuştu:

— Sonra ne yapacaksınız?

Amundsen, Şimal mıknatis kutbunu keşfedeceğim, diye cevap vermişti.

Bu emel Amundsen'de, görülüyor ki, sabit bir fikirdi. Alman coğrafyacısı, genç adamın bu cevabına hayret etmedi. Yeni talebesini kolları arasına aldı: Onu sardı ve ona:

— Bunu yapınız. Dünyanın en büyük kâşifi olacaksınız, dedi.

Amundsen, biliyoruz ki, bu sözü yerine getirmiş büyük bir kâşiftir. Şimal kutbunu tayyare ile geçtikten başka Cenup kutbuna ilk varan da odur.

Size verem aşısını keşfeden bir bilginin, Calmette'in vasiyatnâmesinden birkaç satır okuyacağım: "Diyebilirim ki bu tarihten itibaren (1931) en aziz arzumun tahakkuk ettiğini gördüm. Etrafıma araştırma heyecan ve şevkimi paylaşan talebelerimi, dostlarımı toplayabildim. Bunlar benim gibi tüberkülozun tedavisi için aynı ihtirası duymaktadırlar. Şimdi elimizde tam bir çalışma cihazı ve plânlarımıza göre inşa edilmiş ve ihtiyaçlarımıza tamamen tekabül eden lâboratuvarlar vardır.

Tek kederim yaşlanmış olmamdır. 1925 denberi çok sağırıştım. Mesleğim ve hayatım hakkında yazdığım bu notları bitirdiğim şu dakikada 69 yaşına basmış bulunuyorum. Sıhhatim oldukça yerinde olmasına ve kâfi derecede fizik ve zihni bir faaliyet muhafaza etmeme rağmen daha çok seneler yaşayacağımı zannetmiyorum. Yaşadığım senelere birden bakarsam güzel geçtiler, diyebilirim. Ben de kederler ve eziyetler gördüm. Ben de bazan bazı kimselerin adaletsizliklerinden, kıskançlıklarından ve fenalıklarından adamakıllı ızdırıp çektim. Beni en aziz duygularımdan vuran harp faciaları, tüberküloza karşı yeni doğmuşların aşılmasına ait ilk tecrübeler, ve 15 yıl sonra Lübeck dramı beni kimenin tahammül edemeyeceği manevî azap ve eziyetlerle kıvrandırmıştır.

Fakat, buna mukabil, derin ve devamlı sevinçler de duydum. Aile hayatımda mes'udum. Seçtiğim meslekte isteğimden daha çok teselli buldum. Uzun yıllar, hepsi çok aziz dostlarım kalmış bulunan feragatli iş arkadaşlarımla ilmi araştırmaya kendimi verebildim.

Faydalı birkaç keşif yapmanın sonsuz bahtiyarlığına erdim. Şahsi çalışma ile, insanların hayatlarını kurtaracak birkaç ilerlemeyi gerçekleştirmeye muvaffak olmuş olmak kanaatinin elde edildiği zaman duyulan bahtiyarlık kadar büyük bir bahtiyarlık herhalde yoktur.

Eğer hayatımda birkaç iyi şey yapmış isem bunu evvelâ kendilerinden iyi örnekler aldığım ana ve babama borçluyum. Sonra bunu hocalarım olan dehâ adamlarına borçluyum. Müstesna tâli eseri olarak kendimi, beni nasihatleriyle güden, beni tatlı ve teskin edici felsefesi ile dolduran ve beni çocuğu gibi gören Doktor Roux'ya bağladım. Bir pastörücü olmamı ona borçluyum. Tek meziyetim, çabalarımı birçok konular üzerinde dağıtmaktan kaçınmayı bilmiş olmam ve beni çeken konuları sebatla incelememdir. Vaktimi hayvan zehirlerinin ve tüberkülozun tedavisine tamamen verdim. Tüberkülozun tedavisi beni fasılasız bir surette, 1900 denberi işgal etmiştir. Zannediyorum ki düşünce ve çabadaki bu devamlılık sayesinde kendimi insanlara faydalı yapmağa muktedir oldum. Çocuklarımın ve torunlarımın aynı hareket kaidesinden mülhem olmalarını temenni ederim.

Gözlerimin ışığa kapanacağı ana kadar çalışacağımı ve elimde olanı yapmış olduğumun şuuru ile, ruhum sükûn içinde, uyuyacağımı umuyorum.,,

* * *

İcadın biyolojisi (Biologie de l'invention) eserinde Charles Nicolle bir dimağın yaratmağa ne suretle iktidar kazandığını uzun uzadıya anlatmıştır:

"İnsanın bizzat kendi kabiliyet ve istidadını bilmesi ve bunları geliştirmesi gerektir.

Çocukluktan itibaren, mümkün olduğu kadar tam ve genel bir bilgi dağarcığı vücuda getirmek gerektir. Klâsik etüdler dehâların doğmasına münakaşasız bir surette yardım ederler.

Meslek bir kere seçildikten sonra, bir araştırma konusunu seçmek ve bu araştırmanın bir sonuca varabilmesi için de, bu sonucu elde etmek istiyenin gücü dahilinde bulunması lâzımdır.

Ortaya konan meseleyi baştan kurcalamış olmamak, daha önce tekelif edilmiş olan hâl suretlerini bilmemek, meslekten olmamak, çok defa en âlâ şartlardır.,,

Keşifte tesadüfün rolü zarurîdir. Fakat tesadüf ancak onu yakalamasını bilenlere yâr olur. Carlyl gibi, Charles Nicolle de insanlığın ancak büyük adamlar sayesinde bir kıymet sahibi olduğunu kabul eder. İnsan terakkisi ona göre birkaç ferdin eseridir. Kütle ancak bunları takip eder.

Bu bakımdan insanların zihni geleceklere için icat ruhunun muhafazası şarttır. Halbuki icat ruhunun kaybolmasından korkulabilir. Makinelerin salgını artizanı, işçi haline sokmaktadır. Zamanımızda bizzat insan topluluğu makineye döndü. Ve işçi büyük mekanizmalar içinde ancak

177

bir çarktır. İnsan teşebbüsünün hâkim âmili olan dimağ basit ve hattâ çok defa uzuvlar tarafından hükmolunan bir uzuv haline inkılâp etmiştir.

Bir nevi kifayetsizlik, bir nevi ortalama. İşte cemiyetimiz bu hale doğru temayül etmektedir.

Bununla beraber Charles Nicolle her varlık gibi eyimser ve ümitlidir. Tabiat mantıksız ve kör olduğundan baştan sezilemeyen bir şart bizim bütün tahminlerimizi altüst edebilir.

Şimdi sizlere, biraz yukarda anlattığım *Buluş* şartları hakkında güzel bir örneğin hikâyesini söyleyeyim :

Bir vakitler Hindistanda çalışan bir İngiliz doktoru Lavernse, R. Ross'un, sıtmanın bir böcek tarafından insana geçtiği hakkındaki ilk faraziyesini araştırmalarıyla ispat etmişti. R. Ross İngilterede geçirdiği bir tatil esnasında meşhur İngiliz doktoru Patrick Manson'u görür, o da onu, Malarya (sıtma) Hematozoerlerinin insanlara sivrisinekler tarafından muhtemel naklini düşündüğünü, bunu araştırmasını teklif eder. 1895 te Ross Hindistana tekrar döner.

P. Manson'unun kendisine verdiği çalışma plânı elinde duruyor. Fakat bu işi nasıl başaracak ?

Sivrisineklerin anatomisi hakkında hiç bir bilgisi yoktur. Onların âdetlerini bilmiyor. Sınıflamalarından dahi haberdar değildir. Hindistanda sivrisineklerin çeşitleri sayısız derecededir. Bunları nasıl tanıyacak? Üzerlerinde hiç anatomik inceleme yapamadığı bu sineklerin karınlarında bulunduğu takdirde hematozoerleri nasıl ayırt edecek ?

İşte o vakit Ronald Ross, meşhur Pasteur'ü düşünüyor. Kendisinden 30 yıl önce, Pasteur de, Ronald Ross gibi hocası J. Dumas'nın teşviki üzerine kendisine tamamen meçhul olan ipek böceklerinin hastalığını tetkike başlamıştı. Halledecekleri meselenin ilkönce tamamen cahili olmakla beraber Pasteur ve Ross gayelerine erişmişlerdir.

İşte, çok defa büyük keşifler böylece yapılmaktadır. İşte, büyük keşifler çok kez, prekonsü bir düşünce sahibi olmadan, hakkında birikmiş hipotezler yığınına bakmadan bir problemi ele alan adamlar tarafından yapılır. Bunlar, böylece kendilerinden öncekilerin saplandıkları çıkmazlarda yollarını şaşırılmazlar.

Genç arkadaşlarım,

Monist, materyalist, plüralist, pragmatist, rasyonalist, ne olursak olalım, ruhî hayatımızın derinliğini inkâr edemiyoruz. Dünyayı, evreni *Apollon* gibi, *Diyonizos* gibi görmekten vazgeçemiyoruz. Bir Türk genci olarak dünya ölçüsünde büyük bilgi adamı olmak, büyük keşifler yapmak hülyasını içinizde yaşatınız. İnsanlığın tarihine yeni, iyi ve güzel değerler kazandırmak, istek ve imgenizin çoban yıldızı olsun.